

Paládi-Kovács Attila

Gondolatok a magyar népdal és népi műveltség új stílusáról

Egy könyvbemutató megnyitása.

Bereczky János: A magyar népdal új stílusa, I-IV. Budapest, 2013. Akadémiai Kiadó. MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2013. szeptember 11. 16 óra

Tisztelt Megjelentek! Hölgyeim és Uraim!

2012. márciusában a Magyar Népzene Tára 11. és 12. kötetének bemutatóját tartotta e helyen az MTA Zenekutató Intézete és a Balassi Kiadó. Most ismét nagy esemény tanúi és részesei lehetünk. A magyar zenetudomány újabb nagyszabású alkotása látott napvilágot, de ezúttal az Akadémiai Kiadó közreműködésével. Ma Bereczky János *A magyar népdal új stílusa* címen négy kötetben megjelent monográfiájának látására, bemutatójára gyűltünk össze.

Ismeretes, hogy a magyar népdal és népzene „új stílus”-nak nevezett rendszerét, speciális tulajdonságokkal rendelkező történeti rétegét Bartók Béla ismerte fel elsőnek. Leírta már 1918-ban *A magyar katonadalok dallamai* című dolgozatában, részletesen elemezte és külön osztályba sorolta 1924-ben megjelent könyvében, *A magyar népdal*-ban is. Bartók és Kodály nyomán a magyar népzene-kutatás már közel egy évszázada gyűjti és kutatja a magyar népdalnak ezt a rendkívül virulens, a központi népterületen máig népszerű válfaját. Hiszen ki ne ismerné, hogy „Ha felmegyek a doberdói nagy hegyre, Feltekintek a csillagos nagy égre” kezdetű katonadalt, alföldi lakodalmak elmaradhatatlan nótáját és megannyi társát.

Nem tisztem szólni az új stílusú magyar népdal sajátos jegyeiről, forrásvidékeiről, kialakulásának történetéről. Paksa Katalin könyvéből (*Magyar népzene-történet*. 1999:198) is tudjuk, hogy „Műzenei, nyugat-európai, szomszédnépi zenei elemek ötvöződnek [benne] a zenei anyanyelv elemeivel úgy, hogy abból minden eddigetől eltérő, egységes, új stílus születik.” Az új stílusú táncok divatja hatást gyakorolt a régi dallamok ritmikájára és döntően hozzájárult az új stílusú népdal megszületéséhez. Nekem úgy tűnik, hogy már a csárdás 19. századi divatja előtt, a verbunk zenéje és hangszerelése elindította a változást. Martin György mutatott rá, hogy

„A verbunkos s vele az új [tánc]stílus kialakulásának egyik döntő mozzanata a metrikai-ritmikai változás. A régi férfitáncok nyolcados mozgásértékei szélesebb áradású, lassú negyedekké tágulnak. Az új 4/4-es ütemű tánczene [...] méltóságát a pontozott ritmus kiélezésével és feszes kontraktsérettel is hangsúlyozta.” (Martin György: *A magyar nép táncai*. 1974:39). A verbunkos muzsika oldalágaként kialakuló csárdászenével és új stílusú népzenevel együtt a csárdás divatja a magyar nyelvterület határain túlra is kiterjedt, a szlovák, román, délszláv páros tánc kultúrára is hatott.

Mindazonáltal a hangrend, a ritmus, a forma a folklórban az anyanyelvhez hasonlóan öröklődik századokon át. Tanulságos, hogy bár az új stílusú magyar népdal, hangszeres népzene már a 18. század végén bontakozott és a 19. században kiformalódott, népzene, dalaink ősrétege a 20. században is szívósan fennmaradt. Ötfokú hangrendszere, miként nyelvünk rendszere, szemlélete, annyira sajátunkká vált, hogy máig is ragaszkodunk hozzá. Az 1960-70-es években a borsodi, gömöri barkó pásztorok körében tapasztalhattam, hogy még az új stílusú nótákat is mintegy „visszaénekelték” a régi stílus ereszkedő, pentaton hangrendjébe. (Lajos Árpád egyik cikke az 1960-as években erre a jelenségre számos példát hozott.)

A magyar népdal és népzene új stílusának kutatói régen felismerték, hogy kialakulásával párhuzamosan ment végbe az új táncstílus kialakulása. Népzene anyagi kultúrájának kutatói rámutattak már a 18-19. századi változások folyamatára és olyan új jelenségekre, mint a népviselet kiszínesedése, a tárgyalgó népművészet megújulása, mind a paraszti, mind a pásztori, mind a kézműves-kisiparos rétegek alkotásaiban. Gondoljunk a *cifraszűr* kialakulására, a gazdagon hímzett ködmönök, szücs munkák szépségére, a festett asztalos munkák terjedésére, a falusi -mezővárosi lakáskultúra megújulására. Nem túlzás a magyar néphagyomány általános megújulásáról, forradalmi változásáról, népzene igény szintjének, műveltségének általános emelkedéséről beszélni. A központi népterület, különösen az alföldi mezővárosok, újító erővel léptek fel a gazdasági termelés, a településrendszer, az építő kultúra, a táplálkozási kultúra területein is. Konkrétan említhető innováció a kaszás aratásmód, a számos új kertkultúra (dohány, paprika), a kapáskultúrák általános elterjedése, kikerülése a határba (kukorica, burgonya), a nyomáskényszer megszűnése, a határhasználat megváltozása, a tanyarendszer

kiépülése, a kályha, a szabadkémény és a boglyakemence, a festett asztalos bútor, a bőven mért vászonruházat, a nemzeti étellé avatott *gulyás*, *pörkölt*, *paprikás*. Másfelől a verbunkos és a csárdás, a betyárdalok és betyárballadák jelzik ennek az újonnan született és gyorsan egységesülő kultúrának a gyors kivirágzását.

A népi műveltség megújulása mögött látnunk kell a feudális kötöttségek lazulását, a szabad paraszti rétegek megerősödését az Alföldön. Gondoljunk a hajdú kerület, a hármás (jászkun kerület) mezővárosaira, a szabad királyi városi rangot elnyerő nagyobb városokra (Szeged, Debrecen, Szabadka), a jobbágyi sorból örökváltság-egyezménnyel szabaduló városok (pl. Nyíregyháza, Szentés) népre. A hajdú városokat és az 1745. évi jászkun redemptio-ban érintett településeket nem számítva is 51 település népe élt az örökváltság lehetőségével az 1848-as jobbágyfelszabadítást megelőzően. A szabad föld, a szabad gazdálkodás, a mezővárosi iparúzés fejlődése kedvezett a gazdagodó, a polgárosodás irányába elinduló lakosság életmódváltozásának, az igény szint és a műveltségi fok emelkedésének. A központi népterület ismét átvette a török hódoltság századaiban zömében az északi, nyugati peremekre, a királyi Magyarországra és Erdélybe szorult magyarságtól a vezérszólamot. Amikor a romantika és az irodalmi népiesség (Petőfi, Arany) a magyar népi kultúra képét a nemzeti gondolkodás számára megteremtette, már nem a szintén népi, de archaikusabb erdélyi, felföldi vagy nyugat-dunántúli elemeket vette figyelembe, hanem az alföldi magyarság ősi életmódját, műveltségi állományát.

A központi népterületen a 20. században meghatározó volt a népi kultúra 18-19. században kiforrálódott új stílusa és történeti rétege, amelyet (Lenau, Csaplovics: *Gemälde von Ungern* és mások nyomán) a külföld, meg mi magunk is „a” magyar népet leginkább reprezentáló örökségként fogadunk el. Az alföldi, kistalföldi, közép- és kelet-dunántúli népéletnek, kultúrának az innovációi fokozatosan terjedtek a magyar népterület szélei felé, de a Mezősége, Székelyföldet, Zoboralját csak a gyorsabban terjedő divathullámok érték el. Erősebben hatottak az Alföld és Kelet-Dunántúl nemzetiségi szigeteire, szórványaira. A nemzetiségi népélet megörökítői a 18. század végén, a 19. század első felében rendre megírták, hogy a magyar muzsika, a magyar tánc, a dal, a magyar ruha, csizma, ködmön és szúr, a magyar

búzakenyér és a magyar bor az általuk ismert szlovén, szerb, szlovák, román falvakban is hódít. Ezeknek köszönhetően a magyar nyelv is terjedt a vele együtt élő népek körében

Abban a népek, nyelvek közötti versenyben, ami a 18. századi Magyarországon zajlott, a magyarság nemcsak magas születésszámával, természetes szaporodásával tűnt ki, hanem néphagyományainak, etnikus jellegének megőrzésével és közkultúrájának újrafogalmazásával is. Beolvasztó képességét a 18-19. században főként innovatív gazdaságának, életmódjának, új stílusú folklórjának köszönhetette. Asszimilációs nyereségének titka kultúrájának vonzerejében rejlett. A kultúrának és az interetnikus kapcsolatoknak ezekről a „mélytengeri áramlatairól” a nyelvrendeletet kiadó II. Józsefnek (1784), a magyar nyelv elenyészését jósló Herdernek (1791), az asszimiláció kérdését reálisan felfogó és a magyar nyelvújítás eredményeit elismerő, azt pozitívan méltató Csaplovics Jánosnak (1822) még nem lehetett ismerete.

A magyar népdal új stílusáról megjelent monográfia kapcsán nekem a Széchenyi szavait továbbgondoló Györffy István tétele jut eszembe: „*Nemcsak nyelvében él a nemzet, hanem néphagyományaiban is.*” Köszönet Bereczky Jánosnak *A magyar népdal új stílusát* bemutató nagy lélegzetű monográfiáért, az MTA BTK Zenetudományi Intézetének a könyvbemutató megrendezéséért, s azért, hogy mindezt most elmondhattam.

Paládi-Kovács Attila

Megjelent: Néprajzi Hírek 2013. 4. szám 58-60.